

EESTIKEELSE KIRJANDUSE JA ESTICA KOMPLEKTEERIMINE

Heili Kase

Käesolev artikkel püüab anda ülevaate eestikeelse kirjanduse ja Estica komplekteerimisest Tartu ülikooli raamatukogus aastail 1918-1940. Silmas on peetud kõiki komplekteerimisallikaid: sundeksemplar, ostud, annetused, vahetus.

Esti Vabariigi Tartu Ülikool avati pidulikult 1. dets. 1919.a. Rahvusülikooli loomisega seati esiplaanile rahvusliku haritlaskonna ettevalmistamine ja rahvusteaduste edendamine. Kuna õpetus ülikoolis pidi hakkama toimuma eesti keeles, kerkis esile vajadus ka eestikeelse kirjanduse järele. Ülikooli raamatukogu pidi muretsema uurimis- ja õppetööks tarvisminevat kirjandust kõikidelt teadusaladelt ja komplekteerima ka eestikeelseid ja Bestisse puutuvaid trükiseid /8, l. 1/.

Üheks tähtsamaks ülesandeks raamatukogus kujuneski vastava osakonna loomine. Osakonda hakati nimetama Eesti- e. Estica-osakonnaks, kuhu koondati eestikeelne ja Bestit ning teisi endisi Balti kubermange (Esti-, Liivi- ja Kuramaa) käsitlevad ning siit pärinevate autorite muukeelsed teosed. Osakond jagunes kaheks: 1) eestikeelne ja 2) muukeelne kirjandus e. Baltica.^{*} Ruumi kokkuhoidmiseks loobuti raamatute paigutamisel kohmakast sisulisest liigitamisest. Trükised asetati riiulitele formaadi järgi järjenumbriliselt, tähiseks formaati märkivad A, B, C ja D (näit. A-1111). Baltica-osa sai lisatähise Estica (näit. Estica A-1111).

Äärmiselt oluline ÜR-ile oli 1918.a. trükiseadusega omandatud tasuta sundeksemplari õigus, mis pidi kindlustama uue osakonna ilmuva kirjandusega.

^{*} Baltica, Estonica ja Estica mõiste kujunemisest vt. V. Milleri artikleid: Estonica mõiste areng ja olukord raamatukogudes // Eesti raamat ja raamatukogu. Tln., 1981. Lk. 94-105. (Nõukogude Eesti raamatukogundus; 11) ja Baltika, tema kujunemine ja määrang // Miller, V. Minevikust tulevikku: Artikleid ja ettekandeid 1940-1970. Tln., 1972. Lk. 91-104.

Vanema kirjanduse osas oli alustrajavaks ajaloo professor Richard Hausmanni 4288-kõiteline Baltica-aineline erakogu, mille omanikuks ÜR sai 1918.a. /13, lk. 302, 304/.

Hulk väärtuslikku Baltica't saadi 1919.-1920. a. emigreerunud sakslastelt. 1919. a. esimesel poolel koondati Lõuna-Eesti Kunstikaitse Toimkonna ülesandel raamatukokku hoiule endiste mõisaomanike (Kurista mõisa omaniku Samson von Himelstierna, Raadi mõisa omaniku von Liphardti, Karlova mõisa omaniku Bulgarini jt.) kogud. Deponeeritud koidete arv tõusis 46 250-ni.

1920. a. sügisel jõudsid Venemaalt pärale ülikooli raamatukogu varad, mis sinna sõja ajal olid viidud ning Tartu rahulepinguga tagastamisele kuulusid. Venemaalt saabunud kirjanduse hulgas oli ka viis kasti eestikeelset ja Baltica-kirjandust, mis liideti Eesti-osakonnaga.

Olgu siinkohal märgitud, et kohalikku, sh. ka eestikeelset trükiteodangut koguti TÜ raamatukogus juba 19. saj. algusest. Ilmuva kirjanduse osas löid kogule aluse ülikooli juures tegutsenud tsensuurikomiteelt saadud kontrolleksemplarid. Esimesed sissekanded üleantud raamatutest pärinevad 1812. aastast. Pärast tsensuurikomitee eraldamist ülikoolist 1826. aastal sõltus tsensorieksemplaride saamine raamatukoguhoidja aktiivsusest ning tsensurist. Eestikeelsed raamatud ja pisitrükised koos muu Baltica'ga moodustasid ühise tsensuuriosakonna (tähis Cens. - Censurabteilung) /15, lk. 3-7/. 1896. aastast sai ÜR Trükiasjade Peavalitsuselt Peterburist sundeksemplari Vene riigis ilmuvaist eesti- ja läti keelsest trükistest. 20. saj. algul eraldati eestikeelsed raamatud muust tsensuurikirjandusest ning need said uue tähise Est. (Estica) /15, lk. 7/.

Peale eelpool nimetatute eraldati reevakueeritud kogudest Estica'sse veel Baltimaade ajalugu (580 kd.), Balti kubermangude kohalikku õigust käsitlev kirjandus (umb. 300 kd.) ja teistest osakondadest kõik Baltimaadesse puutuvad teosed (ligi 100 kd.) /13, lk. 304/.

Kuna raamatukogus muutus nüüd tõsiseks probleemiks hoidlapinna nappus, hakati hoiulolevaid mõisakogusid omanikele tagastama, kuid nii mõnigi käsikiri ja raamat osteti või annetati ülikooli raamatukogule. Näiteks 1922. a. omandati H. Samsoni kogust Baltimaid puudutavaid käsikirju ja 19 raamatut. Vahetuse korras saadi Riia linnaraamatukogust vanemat Baltica't, vastu läkitati tsaariajal tsensorieksemplarina

saadud lätikeelseid trükiseid. 1929.a. iseloomustas juhataja F.Puksoo kõnealust osakonda järgmiselt: "Sellest ajast peale on muukeelne Estica osakond jõudsasti kasvanud - kõidete arv on tõusnud 9000-ni ja kuigi temas puuduvad Riia ning Tallinna ajalehed, on ta omal alal üldse kõige täielikum kogu" /13, lk. 304/.

Eesti trükitoodangu saamisega oli raamatukogul probleeme, eriti ajalehtede ja ajakirjade osas. Vaadeldava perioodi algul saabusid sundeksemplarid lünklikult ja suurte partiidena pikkade ajavahemike järel. Näiteks esimene raamatupakk (125 trükist) saadi 1918. a. oktoobris Saksa okupatsioonivõimude pressiosakonnast. Järgmine sundeksemplaride saadeti (655 trükist) saabus Eesti Vabariigi Siseministeeriumilt 1919. a. oktoobris. 1920.a. veebruaris saadi 1274 trükist (sh. laulu-lehed ja muud pisitrükised) /1, l. 163/. Raamatukogu töötajatel (Karl Weltmann, Villem Grünthal, Friedrich Puksoo) tuli puuduvate eksemplaride muretsemiseks saata järelepärimisi trükiasjade osakonnale, pöörduda otse ajalehtede ja ajakirjade toimetuste ning kirjastuste poole. Sellekohase soovitusse andis siseministeeriumi trükiasjade osakond oma kirjas raamatukogule 12. apr. 1920. a. /11, l. 28/. Igatahes kirjutab F. Puksoo 1922. a. suvel "Postimehes" Saksa rahvusraamatukogudest, kellele kirjastused saatsid sundeksemplare vabatahtlikult, ja lisab: "Meil Eestis on seisukord koguni teine: ehk küll kirjastajad on kohustatud sunni viisil siseministeeriumi 10 eksemplari saatma, saavad meie raamatukogud vaevalt 2/3 kõigist trükitud raamatutest. Loodame, et asjaolu paraneb uue trükiseaduse maksmapanemise järel." /16, nr. 167, lk. 5/.

Uus trükiseadus 1923. a. aprillist määras tähtsamatele raamatukogudele, sh. ka Tartu Ülikooli Raamatukogule, kaks sundeksemplari igast Eestis ilmunud trükisest. Nende kohaletoomise eest pidid vastutama kohalikud politseiülemad, hiljem prefektid /19, lk. 313/. Nüüdsest muutus sundeksemplaride saamine regulaarsemaks. Uus seadus võimaldas raamatukogul endal puuduvate eksemplaride viivitamatut nõudmist ilma siseministeeriumi vahetalituseta. Siiski tuli palju vaeva näha puudujäänud trükiste kättesaamiseks. Raamatukogu nõudis kogu täielikkust eesmärgiks seades sundeksemplare ka konfiskeeritud ja arestitud raamatutest, samuti küsiti kirjastustelt väikesetiraažilisi väljaandeid, mis sundeksemplari alla ei

kuulunud. Mõnikord oli trükikoda unustanud saata suure raamatu väikesed saksakeelsed kokkuvõtted. Nii küsis F. Puksoo Tartu-Valga prefektuurilt: "Kuna ülikooli raamatukokku 3.10. 1933 sündeksemplaridena saadetud raamatuil "Viiskümmend aastat teaduslikku tööd Tallinna Linna arhiivis", trükitud kirjastuse "Täht" trükikojas, puudusid lisad kunstitrükis: "Indulgentskiri a. 1509", trükitud K. Mattieseni trükikojas, palun Teie korraldust nende saatmiseks." Paari nädala pärast sai raamatukogu mainitud lisad ja tänas nende eest /3, l. 240, 253/.

Juhtus ka, et prefekt juba saadetud trükise tagasi nõudis. Näiteks küsis Tallinn-Harju prefektuur 1937. a. jaanuaris tagasi sündeksemplarina saadetud "120 anekdooti, 4 tundi nalja ja naeru", sest see oli siseministri otsusega määratud konfiskeerimisele. F. Puksoo vastas: "Ülikooli raamatukogu ülesandeks on säilitada kõike eestikeelset kirjavara, siinhulgas ka konfiskeeritud teoseid. Praegu on kõik Vene valitsuse ajal kui ka Eesti iseseisvuse ajal konfiskeeritud raamatud jäetud ülikooli raamatukogusse ning keegi pole neid tagasi nõudnud. Need asuvad minu kui juhataja kabinetis ja laenutatakse välja ainult minu erilisel loal teaduslikuks otstarbeks." /4, l. 20/. Selle kirja peale tühistas prefektuur oma nõudmise.

Haridusministeeriumi kaudu telliti koolide ja õpilasringide almanahhe, õpilas- ja noorte ajakirju. 1924. a. mais saadeti kirjad 11 gümnaasiumile ja noorte ühingute ajakirjade toimetustele palvega saata oma väljaandest üks eksemplar ülikooli raamatukogule. Juhtus aga sedagi, et raamatukogu soovi polnud võimalik rahuldada, sest vajalikud numbrid olid otsas, mõni väljaanne oli ilmumise lõpetanud, mõni oli käsikirjaline ainueksemplar.

Järjekindlalt ja sihipäraselt nõuti kõiki ilmunud trükiseid 1924. aastast, kui ÜR-is hakati koostama rahvusbibliograafiat "Eesti raamatute üldnimestik" ("ERÜ").

Eestikeelse kirjanduse ja ~~Estica~~ osakonnas töötasid ajavahemikul 1920-1940 (kes lühemat, kes pikemat aega) O. Luts, K. Weltmann, E. Vigel, O. Freymuth. Viimane oli ajaloolasena ~~Estica~~ muukeelse kirjanduse komplekteerija. Eestikeelse kirjanduse fondi korraldas ja kataloogis Linda Metslang-Lao. Et uut kirjandust hankida, tuli pidevalt jälgida trükiste ilmumist, korrastada kartoteeke ja saata nõudekirju. Ajavahemikul 1.12.1920 - 1.04.1929 oli raamatukokku sündeksemplari-

na juurde saadud 7203 eestikeelset trükist. Üldse oli selleks ajaks kogus 12 423 köidet eestikeelset kirjandust /13, lk. 311-312/.

1938.a. aprillis jõustunud uus trükiseadus võttis ülikooli raamatukogult õiguse sundeksemplarile, jättes selle ainult Riigiraamatukogule, lisaks veel siseministeeriumile ja kohalikule prokurörile. F. Puksoo asus aktiivselt tegutsema. Ta koostas siseministeeriumile hoolikalt põhjendatud taotluse sundeksemplari õiguse taastamiseks. F. Puksoo kirjutab, et uus olukord ei aseta mitte ainult Tartu ülikooli, kel rahvuslike teaduste viljelemine esikohal, vaid ka vastloodud Teaduste Akadeemia raskesse olukorda, kui ei saa enam täielikult kõike eestikeelset ja Eestiis ilmunud muukeelset kirjandust. See sunniks ülikooli raamatukogu kulutama oma raamatuosustusummasid Eesti trükitoodangu ostmisele. Takistuseks teadustöle on seegi asjaolu, et umb. 50% kogu Eesti trükitoodangust ei ilmugi müügile või on väga raskesti kättesaadav, nagu seltside aruanded, põhikirjad, lahkusuliste väljaanded, valimiskirjandus ning eriti separaadid teaduslikest ajakirjadest. Täieliku rahvusbibliograafia koostamine pole üldse mõeldav ilma sundeksemplarita /5, l. 32/. Kahjuks jättis ülikooli valitsus selle taotluse edasi saatmata. Olukorrast väljapääsu otsides saatis raamatukogu kirjad 16 suuremale kirjastusele, paludes neilt kahte tasuta eksemplari oma väljaannetest. 11. mail 1938. a. toimus Tallinnas F. Puksoo osavõtul äsjaloodud Teaduslike Raamatukogude Nõukogu koosolek, kus otsustati taotleda maksva trükiseaduse muutmist sundeksemplaride osas. Ühisel jõul saavutatigi eesmärk. Juuba 5. augustil 1938. a. ilmus muudetud seaduse tekst /20/. Sundeksemplari saajatele lisandusid uuesti Tartu Ülikooli Raamatukogu (1 eks.), ERM ja Tallinna Linna Keskraamatukogu (1 eks.). Vahepealse perioodi (apr.-aug. 1938) trükiseid hangiti kirjastustelt ja väljaandjatelt tasuta või osteti. Igatahes jäi eestikeelse ja Eestiisa fondi juurdekasv 1938.a. kaks korda väiksemaks eelmiste aastate omast. 1.apr. 1939 oli eestikeelse kirjanduse ja Eestiisa osakonna suurus 45 099 köidet. Aasta jooksul (1.04.1940) saadi sundeksemplarina juurde 2026 trükist ning fondi suurusks sai 47 125 köidet /9, l. 15/.

Sundeksemplariga paralleelselt hankis ülikooli raamatukogu eestikeelset kirjandust ka välisriikidest. Vahetuse teel saadi trükiseid USA-st, Nõukogude Liidust ja mujaltki. Pea-

rõhk suunati ajakirjade ja ajalehtede komplektide täiendamisele.

Besti konsulaadi kaudu New Yorgis küsis raamatukogu USA-s ilmunud eestikeelset kirjandust juba 1920. a. Huvitatud oldi ajalehtedest "Ameerika Teekäija", "Ameerika Eestlane", "Uus Iilm". F. Puksoo teatas New Yorki: "Mis puutub eestikeelse-tesse Ameerikas ilmunud raamatutesse ja ajakirjadesse, siis on ülikooli raamatukogu nõus nende muretsemisega seotud kulud kandma. Meie arvel palun tellida "Ameerika Teekäija" kõik seni ilmunud aastakäigud peale jooksva aasta. Ehk küll "Uus Iilm" enamline leht on, oleme siiski ka temast kogu täiendamise mõttes huvitatud. Loodan, et toimetus teda meile ka tasuta ehk saadab, vähemalt jooksva aastakäigu. Peterburis ilmuvat enamlaste "Edasit" saame tasuta. Palun samuti kõik aastakäigud muretseda mainitud ajalehest " /2, l. 26/. Konsulaadist vastati, et on läinud korda tasuta saada nime- tatud ajalehtede varasemaid aastakäike, samuti lubati ka edaspidi ilmutavad numbrid otse Tartusse läkitada /2, l. 27/. Sidemed loodi ka sealsete eestlastega. Nii abistas kirjan- duse täiendamisel Peter Speek Kongressi Raamatukogust. Vastu saadeti uemat eestikeelset kirjandust, millest ülikooli raamatukogus olid dubletid olemas.

Eestikeelseid trükiseid püüti hankida ka Nõukogude Liid- dust. Seal ilmus ajavahemikul 1918-1940 olemasolevail and- meil vähemalt 1040 raamatut ja brošüüri, 13 ajalehte ja 28 ajakirja, peale selle 12 venekeelse tiitliga kakskeelset raamatut ning arvukalt pisitrükiseid /12, lk. 224/.

Juba oma esimese komandeeringu ajal 1920.a. aprillis Pet- rogradi töi F. Puksoo kaasa eestikeelset kirjandust. 14.mail 1921 palutakse dots. P. Baumani (Halistet), et ta muretseks Petrogradist või Moskvast raamatuid ~~Estica~~ Estica-osakonna täienda- miseks. Või palugu viimane seda teha reevakueerimiskomisjoni liikmel K. Laagusel, kes on jurist ning seetõttu peaks as- jast rohkem huvitatud olema /7, l. 75/. 1924.a. pöördus üli- kooli raamatukogu juhataja Eesti Kirjastuste Ühisuse, ajale- he "Edasi" toimetuse, Keskkirjastuste Raamatulao, Besti Kir- jastuste Kooperatiivi, kirjastuse "Külvaaja" jt. poole Lenin- gradis palvega saata eestikeelseid raamatuid, ajakirju ja ajalehenumbreid. Samuti sooviti ilmunud kirjanduse nimestik- ke. Vahetus hakkas toimuma 1924. a. algul, kusjuures vastu saadeti Eestis ilmunud kirjandust ja Tartu ülikooli toimetisi samas mahus, s.o. lehekülgede arvu alusel. Kirjanduse

saamine Leningradist toimus Eesti konsulaadi vahendusel. Raamatupakkide saamisel tuli ette viivitamist, mistõttu Leningradi tehti järelepärimisi.[✎]

Eesti demokraatliku intelligentsi püüdlused tihendada kultuurisidemeid Nõukogude Liiduga olid kõige intensiivsemad aastail 1933-1937. Selleks ajaks olid Nõukogude Liidus likvideeritud või liidetud uute kirjastustega Eesti Kirjastuste Ühisus (1922-1926) ja "Külvaja" (1922-1934) Leningradis /12, lk. 225, 227/. Eestikeelset kirjandust hakkasid välja andma Moskvas 1931. a. loodud uued kirjastused. Elavnes marksism-leninismi klassikute tööde väljaandmine eesti keeles. Stalinliku rahvuspoliitika tulemusena lakkas 1937. a. praktiliselt eestikeelsete raamatute kirjastamine Nõukogude Liidus. Järgnevatel aastatel ilmus ainult üksikuid eestikeelseid väljaandeid /17, lk. 215-216/.

Eestikeelse kirjanduse ja Estica fondi täiendamiseks telliti kirjandust Tallinna, Tartu, Riia, Kaunase jt. linnade raamatukauplustelt ja kirjastustelt, osteti eraisikutelt. Näiteks pakkus 1939. a. raamatuäri "Püramiid" Tallinnas oma laost kirjandust 25%-lise hinnaalandusega ning saatis pakutava nimekirjad /6, l. 13/. Antikvariaat "Vaht" Valgas on saatnud sama aasta veebruaris raamatute nimestiku, mis sisaldab peamiselt vanemat eestikeelset kirjandust, kokku 40 nimetust /6, l. 32/. J.G. Krügeri raamatukaupluse kaudu Tartus telliti märtsis 1939 O. Maddisoni "Tehniline mehaanik. Esimene jagu" (Tallinn, 1926), mille raamatukogu ka kätte sai /6, l. 59/. Eriti tihedad olid sidemed antikvariaadiga "Bukinist" Tallinnas /6, l. 20, 108, 126-136, 140-150/.

Ülikooli õppejõududel (A. R. Cederberg) ja üliõpilastel, kes olid välismaal, paluti kaasa tuua ajalehenumbreid ja väljalõikeid Eesti kohta, samuti seal ilmunud teaduslikke töid. Tänuka märgib F. Puksoo ära dr. O. Kallase tegevuse, kes "välissaadikuna ikka ja alati kultuurihuviseid silmas pidades on muu seas ka raamatukogule muretsenud tähelepandava kogu raamatuid" /13, lk. 313/. Suurt abi kirjanduse hankimisel välismaalt osutasid Eesti saatkonnad ja konsulaadid Ameerikas, Prantsusmaal, Soomes, Rootsis, Nõukogude Liidus jm.

Baltisakslaste lahkumisel Saksamaale 1939.-1940.a. avanes ülikooli raamatukogul võimalus ostude ja annetuste teel täiendada märkimisväärselt oma Estica kogu. Kirjandust saadi

[✎] Vt. ka J. Raidi artiklit käesolevas kogumikus.

ka tegevuse lõpetanud saksa seltside, ühingute ja korporatsioonide raamatukogudest. 16. mail 1940. a. kirjutas F. Puksoo ülikooli valitsusele seoses viimase kavatsusega deponeerida Majandusajaloo Instituudile Liivimaa Üldkasulikule ja Õkonoomilisele Sotsieteedile kuuluv umb. 3000-kõiteline Baltica raamatukogu. Puksoo pidas nimetatud kogu õigemaks asukohaks ülikooli pearaamatukogu, sest peaaegu üks kümnendik neist raamatutest, sh. vanemad eestikeelsed trükised ja muukeelne Baltimaade põllumajandust käsitlev kirjandus puudus siin /10, l. 44-45/.

Kõige suurem ja väärtuslikum sakslaste annetatud raamatukogudest oli 4097-kõiteline Ed. Ungern-Sternbergi oma Esust, mis sisaldas isegi rariteete, sh. ka Hiiu "mereröövli" Ungern-Sternbergi kogu /9, l. 17/.

1939/40. a. raamatukogu tööaruandest võib lugeda: "Aruandeaasta on eriti rikkalik olnud annetuste poolest, kuna Saksamaale ümberasunud isikud jätsid ülikooli raamatukogule koidete arvult mahukaid kogusid, mis suurendasid küll peamiselt meie raamatukogu dublettide arvu, kuid töid esile ka meil varemini puuduvaid teoseid, neist mõned isegi väga väärtuslikud, eriti mis puutus Baltica osakonna komplekteerimisse" /9, l. 17/.

Et raamatuid tuli juurde ohtrasti ja töömaht seetõttu suurenes, näitab asjaolu, et alates 5. veebr. 1940 sai raamatukogu juurde töötajaid (kuni 10 inimest), kes korraldasid ja kataloogisid nii Estica-osakonna raamatuid kui ka Saksamaale ümberasunute annetusi /9, l. 1/.

Eestikeelse ja Eesti-ainelise kirjanduse komplekteerimisel hoidis ülikooli raamatukogu sidet ja koordineeris oma tööd teiste Eesti suuremate raamatukogudega. Seejuures ei taotletud mitte rahvusraamatukogu ülesandeid ega eesmärke. 1923. a. toimunud I üleriigilisel raamatukoguhoidjate kongressil võeti vastu otsus, mille järgi "Eesti rahvuslikuks raamatukoguks kõige kohasem on Eesti Rahva Muuseumi arhiivraamatukogu Tartus (loodi 1909 Eesti Üliõpilaste Seltsi raamatukogu baasil), mis 10 aastat selles sihis on töötanud" /14, lk. 34/. Sellesse raamatukokku on talletatud vanem, enne 1917.a. ilmunud eestikeelne kirjandus umb. 90% ulatuses.

1930. aastate algul oli nõupidamine Eesti Rahva Muuseumi esindajate ja ajaloo õppejõududega arhiivraamatukogu ja ülikooli raamatukogu Estica-osakonna komplekteerimise küsimustes. Seal lepiti enam-vähem kokku, et eestikeelse kirjanduse

järelkomplekteerimine jääb arhiivraamatukogu ülesandeks, samuti balti kirjanduse kogumine. Peeti vajalikuks, et ülikooli raamatukogu keskendaks oma tähelepanu vanade Tartu trükiste kogumisele. Kuivõrd sellest kinni peeti, vajab eriuurimust. Loomulikult püüdis ülikooli raamatukogu järelkomplekteerimisel arvestada oma piiratud krediitide ulatuses esmajoones teadus- ja õppetöö huve. Ehkki jooksva kirjanduse nõutamisel oldi hoolsad, ei saavutatud siiski täiuslikkust ning eestikeelse kirjanduse ja Estica fondi järelkomplekteerimine jätkub praegugi.

Kahetekümne aasta jooksul pandi Tartu ülikooli raamatukogus alus eestikeelse ja Estica-kirjanduse sihipärasele komplekteerimisele. Seda tööd tehti missioonitundega. Raamatukogu aitas suuresti kaasa rahvusliku haritlaskonna ettevalmistamisele. 1930. aastate lõpul oli Eestis vähemalt 8000 kõrgharidusega inimest. Eesti oli üks kõrgema keskmise haridustasemega maid maailmas /18, lk. 46/.

Eesti Vabariigi tingimustes kujunes rahvusteaduste arendamine riiklikuks ülesandeks. Riik aitas kaasa selle ülesande täitmisele tasuta sundeksemplari võimaldamisega ning sellele kohaletoimetamisega. Tänu sellele võis raamatukogu oma kredite kasutada uue välismaise kirjanduse ostmiseks, vana eestikeelse ja Eesti-ainelise kirjanduse järelkomplekteerimiseks. Sundeksemplar kujunes eesti bibliograafia koostamisel oluliseks faktoriks.

Vaatamata sellele, et tollane raamatukogu personal oli väikesearvuline, jõuti sidet hoida kodu- ja välismaa raamatukogude, teadusasutuste, raamatukaupluste, kirjastuste ja trükikodadega, saatkondade ja eraisikutega, et hankida ülikooli raamatukogule vajalikku kirjandust.

Arhiiviallikad. Kirjandus

1. EAA, f. 2100, n. 9, s. 3.
2. EAA, f. 2100, n. 9, s. 11.
3. EAA, f. 2100, n. 9, s. 90.
4. EAA, f. 2100, n. 9, s. 123.
5. EAA, f. 2100, n. 9, s. 124.
6. EAA, f. 2100, n. 9, s. 139.
7. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 3.
8. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 25.
9. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 27.
10. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 31.

11. TÜR KHO, f. 4, n. 2, s. 35.
12. Eesti raamat 1525-1975: Ajalooline ülevaade. Tln., 1978. 378 lk.
13. Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929. Trt., 1929. 432 lk. (TÜ Toim. C; 10).
14. I. üleriikline raamatukoguhoidjate kongress // Raamatukogu. 1923. Nr. 1. Lk. 14-39.
15. Noodla, K. Eesti raamat Tartu Ülikooli raamatukogus 19. sajandil // Raamatukogu. Tln., 1983. Jaan. Lk. 3-9.
16. Puksov, P. Raamatukogud Saksamaal, Leedus ja Lätis // Postimees. 1922. 26.-28. juuli, nr. 166-168. Lk. 5.
17. Robert, K. Eestikeelne trükisõna NSV Liidus 1918-1940 : Raamatuajalooline ülevaade // Keel ja Kirjandus. 1975. Nr. 4. Lk. 208-217; Nr. 6. Lk. 332-343.
18. Ruutsoo, R. Raamatukogunduse areng ja kultuuriõhkkonna kujunemine 1920.-30. aastate Eestis // Nõukogude Eesti raamatukogundus. Tln., 1987. 16. kd. Lk. 22-51.
19. Trükiseadus // Riigi Teataja, 1923. Nr. 43. Lk. 311-313.
20. Trükiseaduse muutmise seadus // Riigi Teataja. 1938. Nr. 70. Lk. 1912-1913.

ACQUISITION OF LITERATURE IN ESTONIAN AND ESTICA

Heili Kase

Summary

In connexion with the foundation of the national university the library got new tasks of development. Since the lectures were now delivered in Estonian, it was necessary to have literature in this language. That is why the library started to acquire consciously and consistently literature in Estonian and in other languages on themes concerning Estonia - Estica. At the same time connexions were held and work co-ordinated with other bigger libraries in Estonia.

Since 1896 the library had got a compulsory copy of all books in Estonian published in Russia, the majority of which, however, was included in the non-accessible censure department. Many precious editions were got from the Germans who emigrated in 1919-1920. The deposition of the library of the Estonian Learned Society in 1921 served as a valuable addition to the stock of earlier Estonian literature. According to the first Printing Law of the Republic of Estonia issued in 1919, the university library acquired one compulsory copy, and according to the corresponding law issued in 1920, two free copies of every printed matter published in

Estonia. Besides, confiscated and sequestered publications as well as those of little circulation not belonging to the compulsory copies' list were also obtained to assure completeness of stocks. Since 1924 the library began compiling the current national bibliography "The General Catalogue of Estonian Books".

Parallel to compulsory copies, Estonian literature was also obtained from abroad. Printed matter from the USA, the Soviet Union and other countries was acquired via exchange while often the embassies and consulates of the Republic of Estonia served as mediators. Besides, literature was bought from bookshops in Tallinn, Riga, Kaunas and other towns, as well as from individuals. Many precious books belonging to Estica were obtained from the libraries of German societies that had finished their activities and from private collections of emigrated Germans in 1939-1940.

Though current literature was carefully obtained, perfection was not attained and the after-acquisition of the stock is going on even nowadays.

КОМПЛЕКТОВАНИЕ ЛИТЕРАТУРЫ НА ЭСТОНСКОМ ЯЗЫКЕ И ESTICA

Хейли Казе

Резюме

В связи с созданием национального университета, новые направления и задачи встали и перед его библиотекой. Так как в университете начали преподавать на родном языке, возникла необходимость в литературе на эстонском языке. Поэтому стали сознательно и последовательно комплектовать эстоноязычную и касающуюся Эстонии иноязычную литературу - Estica. Из этой литературы образовали самостоятельный фонд. При его комплектовании поддерживали связь и координировали свою работу с другими большими библиотеками Эстонии.

Начиная с 1896 г. библиотека получала обязательный экземпляр всех изданных в России эстоноязычных книг, из которых большую часть направляли в закрытый так называемый отдел цензуры. Много ценных книг было получено от эмигрировавших в 1919-1920 гг. немцев. Старинная эстонская литература значи-

тельно пополнилась за счет депонированной в 1921 г. библиотеки Ученого эстонского общества. Уже по первому закону о печати (1919) Эстонской Республики библиотека университета получила право на обязательный экземпляр. По закону о печати 1923 г. стали получать бесплатно два обязательных экземпляра каждого произведения печати, изданного в Эстонии. Для пополнения фондов приобретались конфискованные и находящиеся под арестом издания, а также малотиражные произведения печати, которые высылались по закону обязательного экземпляра. Особенно активно комплектовали эстонскую печатную продукцию начиная с 1924 г., когда в библиотеке университета начали составлять текущую национальную библиографию "Eesti raamatute üldnimestik".

Наряду с обязательным экземпляром, стремились приобрести изданную за границей литературу на эстонском языке. Путем обмена получали произведения печати из США, Советского Союза и других стран. Посредниками часто были посольства и консульства Эстонской Республики. Литературу покупали в городских книжных магазинах Таллинна, Тарту, Риги, Каунаса и др., а также у частных лиц. Много ценных произведений печати для фонда Estica получили из библиотек немецких обществ, прекративших свою деятельность, из частных собраний немцев, эмигрировавших в 1939-1940 гг.

Несмотря на усердное приобретение текущей литературы, совершенство фондов достигнуто не было, докомплектование продолжается и в настоящее время.